

УДК 050(477.74-21)

І. С. Дружкова

## «Торгово-промышленное обозрение» як джерело соціально-економічного та культурного життя Одеси (з колекції Т. Максимюка)

Економічний розвиток Наддніпрянщини напередодні Першої світової війни посилював інтерес тогочасної преси до економічної проблематики. Тому саме у цей час — 1912 року — з'явився друкований орган одеського біржі, що мав назву «Торгово-промышленное обозрение». В колекції одеського краєзнавця Т. Максимюка перебуває шість примірників цього видання за 1912 рік, а в бібліотеках Одеси автору не вдалося знайти примірників цього часопису. Видання надавало досить різноманітну інформацію з багатьох питань соціально-економічного життя Одеси та одеського регіону. В першу чергу увага приділялася експорту зерна та іншим питанням, пов'язаним з цим експортом. Інформація ця була досить специфічною, оскільки переважно адресувалася професіоналам торгівлі і біржових операцій та колам, близьким до них. Іноді надавалися загальні новини, що цікавили увесь світ, наприклад, про загибель «Титаніка».

*Ключові слова:* «Торгово-промышленное обозрение», хлібний експорт, рекламні оголошення, біржовий комітет.

Швидке економічне зростання на теренах як Наддніпрянської України, так і Російської імперії, що відбувалося напередодні Першої світової війни, посилювало інтерес тогочасної преси до економічної проблематики. Тому не дивно, що саме у цей час — 1912 р. — з'явився друкований орган одеської біржі, що мав назву «Торгово-промышленное обозрение». Він виходив кожного тижня по понеділках. До часопису додавалися торговельні бюлетені (щоденні) з цінами на зерно, фрукти та інші відомості. Відповідальним редактором щотижневика був секретар біржового комітету Ф. К. Булатович. Передплатна ціна видання на рік становила 6 карб. й вважалася досить високою, але, з урахуванням його корисності для торговельної та фінансово-промислової еліти, цілком зрозумілою. В колекції одеського краєзнавця Т. І. Максимюка перебуває шість примірників цього видання, а саме номери 5, 10, 14, 15, 16 та 17 за 1912 рік. Показово, що в бібліотеках Одеси нам, на жаль, не вдалося знайти номерів цього часопису. Вочевидь, вони є у фондах бібліотек Санкт-Петербурга та інших міст, оскільки сучасна харківська дослідниця Є. П. Назарова у статті «Економічні товариства Одеси та регіональний рух на Півдні України на початку ХХ ст.» посилається на

кілька інших номерів вищезгаданого видання [1, с. 66].

В цей час вирішувалося нагальне питання для Одеси та одеського зернового експорту, а саме — створення хлібної гавані. Тому це відбилося практично у всіх розглянутих нами номерах щотижневика, адже Одеський біржовий комітет у 1912 р. зробив чимало зусиль для вирішення вищезгаданої проблеми. Для цього формувалися відповідні делегації до столиці, робилися звернення до уряду та представників Державної думи, наприклад, делегата від Одеси А. Нікольського, щодо прискорення розгляду питання про створення одеської хлібної гавані у фінансовій та бюджетній комісіях і на пленарних засіданнях Державної Думи. Все це знайшло відображення на сторінках щотижневика [2].

Серед заміток часопису є одна під назвою «Адресование вагонов с зерном непосредственно в порт и влияние этого на хлебную торговлю», яка торкалася спрямування вагонів з зерном безпосередньо в порт і вплив цього на хлібну торгівлю. Автор замітки вказував, що раніше зерно, яке привозили залізницею на одеський ринок, потрапляло до сховищ і, в залежності від конкуренції, продавалося та відправлялося закордон. Проте якщо раніше

хлібною торгівлею переважно займалися великі експортери, то на час написання замітки, на думку автора, характер торгівлі змінився, багато експортерів працювали завдяки банківським кредитам і не мали власного капіталу. Велика кількість експортерів призвела до того, що значна частина зерна, до 50%, відправлялася до порту одразу, де перевірка якості та кількості товару на той момент була неможлива, як це робили у сховищах, що істотно впливало на якість і відповідно, вартість місцевої продукції за кордоном. Єдиним виходом, на думку автора, було якнайскоріше створення хлібної гавані, що повинна була мати оснащені склади та елеватори, це би як вирішило проблему якості, так і вплинуло позитивно на вартість зерна [3, с. 2].

У кожному номері видання були колонки, присвячені іноземним та одеським хлібним рынкам. На шпальтах видання, зокрема, розглядалися зміни на закордонних ринках за тиждень, одеський хлібний ринок також оцінювався за тиждень. При тому не лише наводилися ціни, але й обговорювалася ситуація з врожайми зернових культур у можливих конкурентів. Наприклад, повідомлялося, що через вдалу погоду в Аргентині кукурудза користується значним попитом, через меншу ціну та відсутність румунської та російської кукурудзи, через політичну та військову ситуацію у протоках [4, с. 11].

У матеріалах про одеський хлібний ринок друкувалися відомості про загальні настрої покупців та продавців згідно з кон'юктурою ринку, ціною на пшеницю, жито, ячмінь, кукурудзу, льон тощо. Про закордонні ринки подавалася більш стисла інформація [5].

Незважаючи на те, що в основному часопис був присвячений проблемам місцевого зернового ринку та транспортуванню товарів на закордонні ринки збуту, інколи з'являлися матеріали і іншої тематики та гатунку. Зустрічаються матеріали рекламного характеру, так Російське товариство пароплавства і торгівлі (РТПіТ) надавало до «Торгово-промислового обозрения» інформацію про напрями сполучень між портами, які товариство здійснює по внутрішніх лініях та закордонними шляхами. Товариство здійснювало термінові поштово-пасажирські та вантажні внутрішні сполучення по Кримсько-Кавказькій, Миколаївській, Херсонській та по Дніпровській лініям. Закордонне сполучення товариства мало такі напрямки: Олександрійській прямий, Олександрійський круговий, Македонсько-Олександрійський,

Болгарсько-Анатолійський, Анатолійський, Чорноморсько-Балтійський, Персидський, Севастопольсько-Константинопольський. З цієї реклами можна дізнатися, що флот РТПіТ становив 39 поштово-пасажирських, 6 товаро-пасажирських, 24 вантажних, 7 буксирних пароплавів, водотоннажність яких становила 211,5 тис. тонн [6, с. 1]. Схожу інформацію надавало про себе і Дунайське пароплавство, що здійснювало рейси по лінях — Одеса—Галац, Добрудзькій, Рені-Кладовській, Батум—Галац та Прутській лініям [7, с. 2]. Притому обидва товариства друкували свою рекламу майже у кожному номері. Значно менше згадувався ще один перевізник, а саме Австрійський Ллойд з його лінією Одеса—Константинополь—Трієст—Венеція.

Страхове товариство Руський Ллойд друкувало свою рекламу не набагато менше РТПіТ. Головним агентом товариства з правлінням в Санкт-Петербурзі та відділенням в Одесі був Е. Г. Ройзман, який працював у Азовсько-Донського комерційного банку. Рекламували себе і відомі банківські установи, як-то Одеський купецький банк, Сибірський торговий банк, Бессарабсько-Таврійський земельний банк. Крім того, подавалася інформація на правах реклами, а саме друкувалися баланси банків, що були зобов'язані друкувати власні баланси, але у державних виданнях. Цікаво, що банки часто себе більше позиціонували як представників або агентів значних фірм та виробництв, аніж свої кредитно-фінансові можливості. Наприклад, Одеський купецький банк вказував себе у якості представника заводів від Миколаєва до Канади, від Риги до Британії та ін., де виробляли культиватори, плуги, сійки та інші машини для заготовки і обробки сільськогосподарської продукції [8, с. 20].

Крім того рекламувався телеграфний ключ — «universal» code Михайла Гасоха. Телеграфним ключем називали будь-який перемикальний пристрій, що використовувався для передачі знаків азбуки Морзе. Подібні ключі використовувалися у всіх видах ручної телеграфії. Тобто ідея про те, хто володіє інформацією, той володіє світом, тут відігравала неабияку роль. Завдяки телеграфному апарату можна було прискорити обмін інформацією на зміни цін за кордоном, що звичайно могло допомогти у грі на біржі [9, с. 19].

Зустрічається реклама також виробництв, правда, її замало. Так, друкувалася реклама оптового магазину під назвою «Склад техніч-

них та залізних товарів і фабрика металевих виробів П. Вінника». Склад продавав, а також і виробляв запасні частини для пароплавів, заводів та млинів. Юридична адреса магазину була вул. Грецька, 23.

До речі, лише в двох рекламах зустрічаються малюнки. Всі інші – це звичайні об'яви, і лише у декількох фірм цікавим є оздоблення рамок, як у вже названих Австрійського Ллойда, Телеграфного ключа М. Гасоха, Страхового товариства «Россія», Руського Ллода та Чорноморського товариства взаємного страхування судновласників. Всі ці рамки були оригінальними для кожної об'яви та виконані у модному тоді стилі модерн [10, с. 19–20]. Малюнки на виробничу тематику фактично є лише у двох рекламах – магазину П. Вінника та одеського відділення Чавуноливарного заводу, фабрики і складу машин для млинів Якова Петриковського.

Цікавою для сучасної людини є реклама Чорноморського товариства взаємного страхування судновласників. Товариство було створено у 1905 р., управління знаходилося в Одесі, за адресою вул. Дерibasівська, буд. 5. Товариство приймало: «1. Коллективное страхование рабочих и служащих от несчастных случаев на судоходных предприятиях, судовые команды, по выгрузке, нагрузке и перегрузке, по сплаву леса, тяге судов бечевкой; содержание паромов и перевозов, а также землечерпальные работы. 2. Морские и речные страхования судов

CASCO» [11, с. 20]. Страхування CASCO є страхуванням, об'єктом якого є засоби транспорту. Головними ризиками є пошкодження, знищення транспортного засобу, збиток, зумовлений пошкодженням або конструктивним знищенням корпусу судна, і не містить у собі страхування пасажирів, майна, що перевозиться, чи екіпажу. Притому під судном мається на увазі каркас чи корпус судна без оснащення, без щогл, вітрил, рей та такелажу.

На сторінках щотижневика зустрічалася достатньо розлога інформація, яка торкалася новин внутрішньої політики, дотичних до зернового експорту. Зокрема, про відвідування В. М. Коковцевим, в цей час міністром фінансів та головою Ради міністрів Російської імперії, Московської біржі. Притому текст виступу самого В. М. Коковцева складав третину обсягу номера часопису [12, с. 2–7].

Обов'язкова рубрика «Торгово-Промышленного обозрения» мала назву «В Биржевом комитете», де був

представлений дуже строкатий матеріал подій, пов'язаних з діяльністю Одеського біржового комітету: повідомлення про смерть голови правління Російського для зовнішньої торгівлі банку А. Я. Помера; про підвищення страхової премії через бомбардування Дарданелл; журнали ради одеських мукомелів; інформація про виробництво в Одесі висівок та продаж цього продукту закордон та ін. [13, с. 7–9]. На засіданнях комітету обговорювалися і законодавчі ініціативи де-



путатів Державної Думи, якщо вони торкалися хлібної торгівлі. Так в 15 номері мова йшла про законопроект 82 депутатів Думи на чолі з депутатом від Самарської губ. М. Челишовим щодо заходів по впорядкуванню хлібної торгівлі, як основної галузі народного господарства, зміст якого був дуже далеким від принципів ринкової економіки. Референтом з цього приводу на засіданні Одеського біржового комітету виступив вищезгаданий секретар комітету та редактор часопису Ф. К. Булатович, що розповів про становище, в якому опиниться зернова торгівля після прийняття зазначеного законопроекту: «...вывоз хлеба за границу составляет монопольное право правительства. Каждому посевищику предоставляется ссыпать в государственные зернохранилища причитающееся на его долю, сообразно посевной площади, количество хлеба установленного качества и рода (натура, сорность, сухость). Цена на хлеб, порядок разверстки, а равно размер отпуска хлеба за границу устанавливаются законодательными учреждениями и т. д.» [14, с. 2–3]. Після виступу Ф. К. Булатовича біржовий комітет одностайно визнав вищезгаданий законопроект абсолютно неприпустимим. Згідно з відомостями щотижневика того ж року Ф. К. Булатович звітував про результати власного відрядження до Санкт-Петербурга з приводу прийняття законопроекту про створення хлібної гавані [15, с. 2–7].

Друкувалася інформація від Одеської купецької управи. Це була інформація про надання свідоцтв на відкриття торгових будинків, вона друкувалася у кожному номері іноді по одному оголошенню, іноді по два-три. Цікаво, що у зазначених номерах часопису серед виданих свідоцтв на створені комерційні організації є і свідоцтва, що видавалися жінкам, хоча їх і на порядок менше, ніж для чоловіків. Так, дружині одеського міщанина Анні Самойлівне Паріжер було видано свідоцтво на створене нею на правах товариства «на вере» торговий будинок під фірмою «А. Паріжер і Ко» [16, с. 18], а серед двох оголошень на свідоцтва, надрукованих 9 квітня, одне належало дружині одеського другої гільдії купця Мендле Шмерковні Якерс, торговий будинок «М. Ш. Якерс і Ко» [17, с. 20]. Цікаво, що у Москві на Востряковському кладовищі серед єврейських поховань є могила Анни Самійлівни Паріжер (1876–1932 рр.), однак висновки робити ще зарано. Чи це є одна особа, заслуговує на подальше архівне дослідження.

На сторінках щотижневика розглядалися різні зовнішньополітичні фактори, що суттєво впливали на зернову торгівлю та коливання

цін на хлібних ринках. Наприклад, ускладнення перетину протоків, а потім закриття Дарданелл під час італійсько-турецької війни 1911–1912 рр. [18, с. 17]. Під час зазначеної війни 18(5) квітня 1912 р. Османська імперія на два тижні закрила прохід через Дарданелли для комерційних суден всіх держав. Щотижневик повідомляв про реакцію на цю війну російських дипломатів, зокрема, про виступ 13(26) квітня 1912 р. на засіданні Державної Думи міністра закордонних справ Росії С. Д. Сазонова. Однак одеських комерсантів передусім цікавило у зв'язку з цим становище чорноморської торгівлі, зокрема, зернової.

Іноді згадуються і загальновідомі новини, що цікавили увесь світ. Так, у 14 номері від 9 квітня була надрукована розлога інформація під назвою «Загибель Титаніка». Інформація подається у розділі «торгова хроніка», правда, чомусь вже після Одеського хлібного ринку та цін на фрахти, можливо, це пов'язано з тим, що новини вставили в останній момент, бо «Гибель «Титаніка» та «К закриттю Дарданелл» впадають в око тим, що розміщені серед одеських новин. На шпальтах видання достатньо детально передаються вже відомі на той час подробиці трагедії, однак і тут видавництво, окрім кількості загиблих, дає детальну інформацію, цікаву в першу чергу підприємцям, торговцям та фінансистам, про розміри корабля, тоннажність та швидкість й сили його машин. Крім того, була вказана приблизна кількість збитків – 211 млн карб. [19, с. 16–17].

Загалом, слід відзначити, що «Торгово-промышленное обозрение» надавало досить різноманітну інформацію з багатьох питань, що торкалися найважливіших сторін соціально-економічного та культурного життя Одеси та одеського регіону. Звісно, що через особливості видання в першу чергу увага приділялася експорту зерна та іншим питанням, пов'язаним з цим експортом. Інформація ця була досить специфічною, оскільки переважно адресувалася професіоналам торгівлі і біржових операцій та колам, близьким до них. Проте вона може бути цінним джерелом і щодо стану одеської зернової торгівлі періоду її піднесення, і щодо планів покращення цієї галузі торгівлі, яким, через початок Першої світової війни, не судилося бути реалізованими. Крім того, саме специфічність видання акцентує увагу на деяких аспектах соціально-економічного та культурного життя Одеси, на які за звичай не звертається належна увага, як-то до рекламних оголошень, об'яви свідоцтв та багато іншого.

## Джерела та література

1. Назарова Є. П. Економічні товариства Одеси та регіональний рух на Півдні України на початку ХХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя, 2010. — Вип. ХХІХ. — С. 63–70.
2. Торгово-промислове обозрение. — 1912. — № 5, 10, 15, 16, 17.
3. Адресование вагонов с зерном непосредственно в порт и влияние этого на хлебную торговлю // Торгово-Промышленное обозрение (далі — ТПО). — 1912. — № 5, 6 февр. — С. 1–2.
4. Одесский хлебный рынок // ТПО. — 1912. — № 16. — 23 апр. — С. 11.
5. Торговая хроника. Иностранные хлебные рынки (за неделю) // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр.; Одесский хлебный рынок // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр. — С. 12.
6. Русское общество пароходства и торговли // ТПО. — 1912. — № 14. — 9 апр. — С. 1.
7. Русское Дунайское пароходство // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр. — С. 2.
8. Одесский купеческий банк // ТПО. — 1912. — № 16, 23 апр. — С. 20.
9. Телеграфный ключ // ТПО. — 1912. — № 15, 16 апр. — С. 19.
10. Торгово-промышленное обозрение. — 1912. — № 16, 23 апр. — С. 19–20.
11. Черноморское Общество взаимного страхования судовладельцев // ТПО. — 1912. — № 15, 16 апр.
12. Пребывание В. Н. Коковцева в Москве // ТПО. — 1912. — № 14. — 9 апр. — С. 2–7.
13. В Биржевом комитете // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр. — С. 7–9.
14. В Биржевом комитете // ТПО. — 1912. — № 15, 16 апр. — С. 2–8.
15. В Биржевом комитете // ТПО. — 1912. — № 17, 9 апр. — С. 2–7.
16. От Одесской купеческой управы // ТПО. — 1912. — № 16, 23 апр.
17. От Одесской купеческой управы // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр.
18. Дарданеллы // ТПО. — 1912. — № 10, 12 марта. — С. 17
19. Гибель «Титаника» // ТПО. — 1912. — № 14, 9 апр.

**«Commercial and industrial review» as a source of social-economic and cultural life of the Odessa (From collection of T. Maksymiuk)**

*I. Druzhkova*

The economic development of Naddniproshyna (higher Dnieper river area) on the eve of World War I, fostered the interest of contemporary press to economic issues. Consequently, a publishing house, of the Odessa stock exchange, called “Commercial and industrial review” was created at this time, in 1912. The Odessa local historian T. Maksimovich owns six copies of this edition, dated 1912, in his collection; meanwhile the author of the article didn't find a single one in public libraries of Odessa. The edition normally contained diverse information on many issues of social and economic life of Odessa and the Odessa region. It was primarily focused on the export of grain and other export related issues. The content of the review was quite specific as it was mainly addressed to the trade and the stock exchange experts, as well as to their close business circles. Though, sometimes there could be also found general world news, such as the wreck of the RMS Titanic.

**Keywords:** Commercial and industrial review, grain export, advertisements, stock exchange committee.